

Albert Soesman

ZÁVĚREČNÉ POJEDNÁNÍ
SMYSL PRO JÁ A „HISTORICKÉ SVĚDOMÍ“

*Povstanou totiž falešní mesiášové, a
falešní proroci a budou dělat veliké
divy a zázraky, takže by svedli
(kdyby to bylo možné) i vyvolené.*

Mt 24,24 (B21)

Jako lidé bychom se samozřejmě měli učit používat všechny své smysly co nejlépe. Ze všeho nejdůležitější je však vždy nakonec smysl pro já. Smysl pro setkání s druhým člověkem. Je to smysl, kterým potkáváme v první řadě ty lidi, se kterými společně tvoříme určitou dějinnou epochu. Smysl, kterým můžeme procitat jeden pro druhého, kterým můžeme zažít: Jaký je jeho úkol? Jaký je můj? Obyvatel jednoho domu tak poznává obyvatele vedlejšího domu.

Pro každé setkání je nutné dvojí: za prvé aktivita druhého já - „vysílače“, za druhé moje vlastní já jako vnímajícího - „přijímače“. Dnes s oblibou mluvíme o charismatu, vyzařování nějaké individuality. Ve skutečnosti můžeme rozlišit zrovna tolik charismat, kolik je na světě nerostů, rostlin a zvířat. Nikdy bychom nedošli k sebepoznání, kdybychom se stále necvičili skrze zkušenost, že ten druhý je sice člověk jako my, ale je také bytostně jiný. Slovo a pojem „bytost“ by nikdy nevznikly bez neustálého vnímání našich bližních. Mohli bychom smysl pro já také nazývat „bytostný smysl“.

Začnu příkladem: Když učitel vyučuje, musí dbát na to, aby jeho žáci byli duchem přítomni. Takový žák může na učitele upřeně zírat a nasávat do sebe vše, co učitel řekne. Alespoň to tak vypadá. Doma si krasopisně přepíše, co si během vyučování hbitě poznamenal, dokonce domaluje k zápiskům i hezké náčrtky. Když se ho ale zeptáte, zjistíte, že se vlastně vůbec nic nenaučil, že je to, jako by tam snad ani nebyl, nebo prošel vyučováním jako ve snu. Jiný žák si celou dobu hraje s tužkou a neposlouchá. Alespoň to tak vypadá. Později ovšem -

a může to být třeba za pár let - učitel zjistí, že právě na tohoto žáka mělo jeho vyučování vliv, který zásadně určil jeho další život. Takový žák byl plně přítomný.

Jiný příklad. Jedním z profesorů Rudolfa Steinera byl germanista Karl Julius Schröder. Jeho přednášky měly vždy velmi nízkou účast. Jen s velkým úsilím se Rudolfu Steinerovi po nějakou dobu dařilo přemlouvat ještě několik dalších studentů, aby chodili s ním, takže přednášky mohly alespoň pokračovat. Nakonec už ale nemohl najít nikoho. Chodil pak sám a Schröder ho pozval k sobě domů. Zde se Steiner poprvé seznámil s Prievozskými vánočními hrami, které se v současnosti každý rok hrají na mnoha waldorfských školách (Rajská hra, Hra o narození Páně a Tříkrálová hra). Měl Schröder charisma? Pro Rudolfa Steinera velké, pro ostatní ne.

Na tomto příkladu lze v plném rozsahu vidět jeden zásadní životní problém. Jsme my sami vždy tak přítomní, abychom dokázali vnímat přítomnost druhých? Určitě ne během spánku, ani při náměsíčnosti, případně panice nebo těžké depresi, nebo dokonce šílenství. Ovšem ani pod vlivem alkoholu nejsme přítomni, naopak, tehdy se vše stává neskutečnějším. Kolik drog a léků jen lidé spolykají na úkor své přítomnosti! Kolik lidí z tisíce je skutečně přítomných během fotbalového zápasu? Kolik lidí je přítomných při masových shromážděních, ať už politického, nebo náboženského charakteru? Tolik způsobů zabíjení a trávení času, rozptýlení a povyražení z nás „vyráží“ naše já!

Je samozřejmé, že nejsme přítomni, když jsme pod vlivem hypnózy. Po probuzení z ní si člověk také není schopen vzpomenout na nic, co během ní zažil. To je ovšem ten nehlubší stupeň hypnózy. Neměli bychom zapomínat, že existují lehčí, méně nápadné formy zbavování já. Hodně takzvaných relaxačních cvičení spočívá právě v tom. Nějaký vedoucí mluví ke skupince lidí uklidňujícím monotónním hlasem: „Představte si, jak ležíte na rozkvetlé louce a necháváte se postupně pohltit nebeskou modří.“ Jde o to, že se necháte unášet obrazy, které jsou ve vás vyvolávány. Často taková cvičení probíhají vleže a často za podpory reprodukováného zvuku. U Rudolfa Steinera taková relaxační cvičení nikdy nenajdete. V jeho cvičeních se naopak člověk snaží, namáhá, aby se intenzivně nořil do nějakého hodnotného ob-

sáhu. Máme tak před sebou určitou trojnost: uvolněnost - úsilí/snaha - křečovitost. (Ještě se k této trojnosti později vrátíme.)

Jde přitom o duchovní námahu. Nekonečná recitace manter, modliteb nebo průpovědí je něco jiného. Tehdy se intenzita ztrácí a člověk se připodobňuje modlitebnímu mlýnku.

Vraťme se ještě k fenoménu charismatu. Měl Hitler charisma? Podle mínění milionů lidí určitě ano. Podle mínění jeho dvorního architekta Alberta Speera, jednoho z nejbližších spolupracovníků, který požíval jeho plné důvěry, naprosto žádné! Podle mnoha lidí měl Hitler zářivě modré oči. Podle Alberta Speera byly jeho oči prázdné. Hitler totiž byl, především během svých projevů, posedlý. V něm máme před sebou člověka, který je natolik nepřítomen, že na jeho místo může vstoupit jiná bytost. Média nejsou přítomná z definice, jsou, abychom tak řekli, prostupná pro jiné bytosti. (Některá si dokonce myslí, že vědí, kteří duchové skrze ně působí. Netřeba snad vysvětlovat, že je zde prostor pro mnoho poblouznění a omylů.)

Skutečný umělec je pravým opakem média; je zprostředkovatelem, který musí být naprosto přítomným, aby dokázal například zpřítomnit Mozarta.

Určitou specifickou překážkou pro smysl pro já může být také znetvořený obličej druhého, ať již vrozeně, následkem úrazu nebo nemoci. Ovšem i velmi „krásný“ obličej a velmi „krásné“ tělo mohou být překážkou. Mnoho hollywoodských celebrit kvůli tomu musí prožívat nekonečné tragédie. Skutečná setkání prostě nenastávají.

Goethův Faust končí slovy: „Věčným ženstvím jsme nesení výš.“ Rozhodující je, zda klademe důraz na slovo ženství, nebo na slovo věčné. V prvním případě se neuplatňuje náš smysl pro já, tehdy nám jde jen o pomíjivého pozemského člověka, ve druhém je náš smysl pro já oslovován.

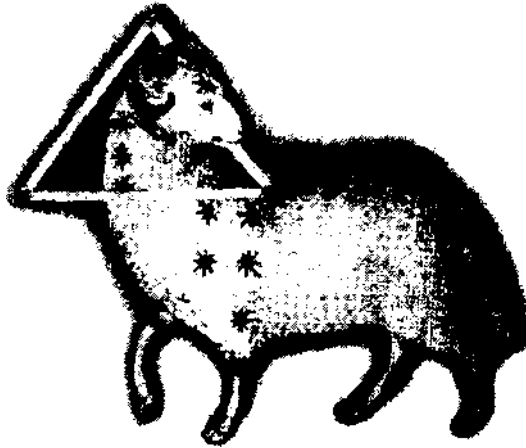
Mnoho dětí má, zaplatpánbůh, velmi silné vyzařování, vlastně charisma, s pozitivním vlivem na lidi ve svém okolí včetně těch, kteří ve svém životě „sešli“ poněkud z cesty, jako třeba alkoholici. Také děti s postižením jsou často předobrazy takového slunečního vyzařování. Toto slunce začíná zářit již s prvním úsměvem na maminku, někdy v prvních týdnech života.

U žádného jiného smyslu není vlastní „sebepřítomnost“ tak silně nezbytná jako při vnímání druhých. Musíme proto neustále dávat pozor sami na sebe. Znamení zverokruhu pro smysl pro já je často znázorňováno jako ohlížející se beran.

Ohlížení se na sebe je tedy druhý předpoklad. Barvy, zvuky,

pachy a chutě nevyžadují žádnou silnou přítomnost. Nemusíme jim plně věnovat svou pozornost, u smyslu pro já to jinak nejde. Prožíváme bezprostředně jako nezdvořilé, pokud nám partner v rozhovoru nevěnuje pozornost.

U žádného jiného orgánu nemá také takový význam, abychom se dostatečně dlouho zdrželi myšlení, úsudku i předsudku. „Ty jsi celý tvůj otec,“ není žádným vjemem smyslu pro já. Každý člověk je totiž jiný. Lidé se od sebe liší, tak jako se jednotlivé živočišné druhy liší jeden od druhého. Porodní asistentka může říci: Viděla jsem přicházet na svět mnoho dětí. Mnozí by mohli říci: Viděl jsem někoho umírat. Všichni můžeme prohlásit, že jsme viděli děti i dospělé spát. Je to ale skutečně možné? Vidíme člověka skutečně spát? Vidíme pouze tělesné, smyslové projevy. Například změněné dýchání. Ve spánku je na dýchání kladen velký důraz. A ze zkušenosti pak můžeme říci: Ten spí. Ale to je myšlenka, úsudek, žádné vnímání. A stejné je to při na-

Z Gaius Iulius Hyginus, De Sideribus Tractatus (15. století)

rození a smrti. Vidíme jen tělesnou stránku těchto dějů. Teprve když se lidská bytost narodí, může fungovat náš smysl pro já. Podle křiku dítěte poznáme, že je tady. Ponoření já do těla, které se děje skrze dýchání, ale nevidíme. Na to bychom museli mít nadsmyslové vnímání velmi vysokého stupně. A tak je to i při umírání. Nemůžeme sledovat já, které opouští tělo. Nemůžeme ho sledovat, ani když člověk spí. U spícího člověka ovšem věříme, že se jeho já neztratilo, že se za nějakou dobu zase probudí. Představa já existujícího před narozením a po smrti kupodivu stále naráží na velký odpor.

Naše já je schováno za mnoha slupkami. Patříme k nějaké rase, rodině, pohlaví, je to určitá biologická, přírodní vazba. Stejně tak máme i vazbu kulturní na nějaký národ a jazyk. Jsme vázáni i časově: jsme dětmi své doby. Všichni *máme* tyto obaly, ale *nejsme* jimi. To ovšem neznamená, že bychom to vše směli zahodit jako nedůležité a stát se naráz „světoobčany“. Právě tím, že se noříme do této velké mnohostrannosti, nacházíme sami sebe. A nejvíce to platí o čase, o době, ve které žijeme. Naši dobu nemůžeme pochopit, pokud ji nevidíme v souvislosti s předchozími časovými obdobími. Za co vděčíme svým předkům? Co jim za svou budoucnost dlužíme? I z negativních zkušeností se lze učit, lze jimi přijít k sobě.

Rudolf Steiner se ujal nekonečně namáhavého úkolu: odhalit hlubší smysl dějin tím nejobsáhlejším způsobem. V tomto ohledu vás proto musím odkázat na jeho dílo *Tajná věda v nástinu*. V něm je obšírně pojednáváno o velkém významu kulturních epoch: staroindické, staroperské, egyptské a řecko-latinské. Všechny tyto kulturní epochy, z nichž každá trvala 2160 let, se podílely na utváření naší duše. Staroindická epocha, jejíž pozůstatky se nám dochovaly v eposech Mahábharáta a Bhagavadgíta, vytvářela vztah k božským mocnostem, které stojí za naším stvořením. Perská kultura nás učila, jak máme zpracovávat a kultivovat zemi. Babyloňané a Egypťané nám odkázali nauku o hvězdách, Řeckou filosofii a smysl pro umění, Římané vše, co souvisí s vnímáním práva. Každá epocha měla své vlastní impulzy, ale také projevy úpadku.

V současnosti žijeme v pozoruhodné epoše; Rudolf Steiner ji označil jako epochu duše vědomé (1413 až 3573). Žádná doba nezačíná náhle, předchozí epocha v ní ještě působí dále. Ovšem v naší současnosti se již typické rysy duše vědomé velmi silně projevují. Dalo by se to charakterizovat následovně: ztrácejí se všechny vnější opory. Je to vidět třeba na tom, že se již člověk nemůže opírat o náboženskou víru. Stejně tak se uvolňuje společenský řád a rozvolňují se sociální

)

role a pozice. Dnes také člověk neví, čím se má stát, jaké povolání si vybrat. To vše jsou příklady vytrácejících se opor. I to, že člověk již nepřikládá takovou důležitost příjmením, tedy jménům společným pro rodinu, naznačuje, že se dnes lidé všude cítí být odkázáni na své já. Tato individualizace sebou přináší i nevyhnutelnou osamělost. Na základě toho lze také lépe rozumět roli, kterou dnes hraje touha z této osamělosti se vymanit. Můžeme ji vnímat jako hledání nových opor v diskusních skupinách, sektách, masových hnutích a podobně. Jakousi podivuhodnou výjimkou z této individuálnosti je to, jak silnou váhu ještě stále přisuzujeme titulům. Proslulost, autorita, ale také pouhé povolání lékaře, faráře, soudce nebo státního zástupce zajišťují jejich nositeli již dopředu vysoké uznání. Toho se dá samozřejmě i lehko zneužít. Smysl pro já každopádně vyžaduje nepředpojatost, jinak je ochromený.

Proto je třeba probouzet „historické svědomí“. Budoucnost můžeme budovat jen tehdy, když stojíme na pevných základech minulosti. Nic se ovšem nepostaví ze stavební suti. Dějiny nezačínají Napoleonem a už vůbec ne velkým třeskem. (Lze přesně stanovit, kdy se odehrál velký třesk. Nebylo to před miliony let, ale před necelými sto lety v hlavách některých vědců. Je to vlastně ještě hodně malé miminko v inkubátoru, které jen díky sofistikované vědecké péči přežívá na přístrojích.) Svou vlastní titěrnost můžeme prožít, když studujeme osudy velikánů lidských dějin. To dává podněty našemu smyslu pro já. Tyto velké lidské postavy byly nejen dětmi své doby, ale byly zároveň vnímavé pro nadčasové, věčné. O věčném lze oprávněně mluvit v díle velkých myslitelů, v uměleckých dílech, v náboženských prožitcích i hrdinských činech.

V běžném životě se můžeme přinejmenším učit nevnímat svého životního partnera jen jako „svou ženu“, „svého muže“, ale jako já druhého člověka. Můžeme také zbavovat rodinné vazby jejich jednostrannosti, když se na své děti dokážeme dívat jako na samostatné bytosti, oproštěně od vší dědičnosti.

Vývoj smyslu pro já je, jak bylo řečeno, ohrožován z mnoha stran. Nejlepší oporu v tomto chaotickém světě nám skýtá Aristotelova *Nauka o duši*. Aristoteles nevychází z polarit jako třeba zbabělost v protikladu k odvaze, ale z trojnosti: *zbabělý - odvážný - zbrklý*. Další příklady mohou být:

nenávisť - láska - přehnaná láska (opičí láska)
zločinný - svátý, milosrdný - svatouškovský
řvaní - diskuse, argumentace - našeptávání
nevíra - víra - pověrčivost konzervativní -
duchapřítomný - radikální izolovanost -
duchovní společenství - masovost.

Pokusím se teď některé z těchto protikladů vysvětlit. *Řvaní* zde znamená: chtít násilím přesvědčit, řvavou reklamu, nápadné oblečení, vnější předvádění se, módu, parfémů, senzací atd. - *Našeptávání* se týká třeba skryté a podprahové reklamy, ale i pronášení takových krásných, morálních vět jako: „Člověk je jedinečná bytost“ nebo „Člověk se musí stravovat přirozeně“ nebo „Člověk musí být vychován v sociální bytost“. Tedy: „Co?“ je jasné, ale „Jak?“.

Ideál získává smysl teprve tehdy, když uskutečňování ideálu je s ním v souladu. Rudolf Steiner dává velmi nečekané pokyny, když říká, že výchova dítěte v sociální bytost vyžaduje, aby vyučování počtů nezačínalo sčítáním. Neboť to přímo oslovuje egoismus. Jedná se o příklad toho, jak dnes ve skutečnosti jednáme většinou tak, že se tím podkopávají ideály. Vyučování počtů má začít dělením, rozdělováním. Pro dítě je zde předobrazem maminka rozdělující koláč na díly. To je sociální prvek. Vše další k tomu najdete v pedagogických přednáškách Rudolfa Steinera.

Pověrčivost: víra v zázraky (plačící obrázky svátých, mimozemšťané, vyrábění kruhů v obilí, fakíři, divotvůrci, kouzelníci). Jako pověrčivost musíme chápat to, že jinak velmi výstižné obrazy jsou chápány hrubě materialisticky: andělé s křídly, Bůh jako starý moudrý pán s bílými vousy, nebo zázraky: proměnění vody ve víno, chůze po vodě, nasycení pěti tisíců a odchod na oblaku. Skeptik lehko tíhne k tomu se takovým věcem vysmívat. Posměváčci ale většinou mají jen málo

.
. .
. .
. .
. .
.....+

sebepoznání a trvá jim dlouho, než zjistí, že se vysmívají sami sobě. Člověk by si měl dát tu práci, aby tyto popisy chápal jako obrazy vyšších stavů vědomí. Zdravým protipólem divotvůrce je kejklíř.

U *izolovanosti* jde o pocit vyvolenosti, jaký je typický pro sekty, o fanatismus, o zakládání řádů vyvolených. - Při masovosti jde o princip: kdo má nejvíc hlasů, má pravdu. Nad tímto tématem můžete sami dále bádát. *Duchovním společenstvím* můžeme chápat skupinu lidí, kteří se zasazují o společný ideál. Například ochranu přírody, zachování kulturního dědictví a památek. Nebo orientováno více do budoucnosti: impulzy k pedagogické, umělecké a sociální obnově, náboženské impulzy, rozvoj spirituální vědy. Krásná a výmluvná jsou v této souvislosti Goethova slova: „Díky družnosti, již mám v povaze, jsem si při mnoha podnicích získával své spolupracovníky a sám jsem se zas rád stával jejich spolupracovníkem. Pociťoval jsem radost, když jsem viděl sebe, jak dál žiji v nich, a je, jak dále žijí ve mně.“ (Maximy a reflexe)

Jako poslední ale velmi důležitou zmíním ještě trojnost: *samotář* (podivín, autista) - *umělec života* - *kamarádíček*.

Když si přečtete autobiografii Rudolfa Steinera *Má cesta životem*, budete překvapeni množstvím lidských setkání, která popisuje, a tím, jak pro něj byla důležitá a plodná. Počet setkání ještě stoupne, když k nim přidáte i další zmínky v jeho přednáškách a ostatním díle. Všude nacházíme bohatý materiál k tématu umění života. Rudolf Steiner byl jako velký učitel zároveň i největším žákem, vzorem neustálého učení se od života.

Důležité pro setkání je pochopit, že každý člověk vystupuje v různých rolích. Máme jiný zážitek z člověka, když s ním pracujeme, než když ho potkáváme jen v kruhu přátel. Učitel si může o žákovi na školním výletě najednou udělat úplně jiný obrázek, než když ho zažívá jen ve třídě. Stejně důležité je bavit se s dalšími o tom, jak nějakého člověka vnímají. Člověk si pak může všimnout, jak jednostranně druhého vnímá. I když žijete ve spokojeném manželství, můžete se hodně naučit z toho, jak druzí lidé vnímají vašeho partnera. Všichni známe pocit smutku, když někdo zemře, a my si teprve v tom okamžiku uvědomíme, jak úzce a jednostranně jsme ho znali.

Jedno nebezpečí hrozící smyslu pro já, které bychom určitě neměli podceňovat, spočívá v tendenci pojímat setkání s druhým jako šachovou partii. Dochází k tomu, když si člověk například předsevzal: když on řekne tohle, já na to budu reagovat tak a tak; a pokud řekne toto, tak to tímhle odpálkuju. Člověk nesmí žádné setkání nalinkovat předem. Nejnebezpečnější ovšem je, když se vezme za základ sociálního života prvek bratrství, jakkoliv to může vypadat sociálně. Dohodneme se - při zakládání mnoha skupin to hraje velkou roli - že na sebe budeme vždy přátelští a budeme si pomáhat, nebudeme diskutovat, každý názor ponecháme, tak jak je! Může si člověk představit lepší ideál? Říká se tomu pozitivní myšlení. Pak ale to bojovné ve smyslu pro já nemá vyžití a člověk upadá do atmosféry do sebe zahleděné partičky. Vývojové impulzy mezi individualitami se zplošťují na vzájemné užívání si, jak je nám spolu dobře. To ovšem vylučuje vývoj. Není to nic jiného než sebeomamování. - Když s námi oproti tomu někdo jedná hrubě, máme sklon hbitě usoudit: Teď se vybarvil, takový je tedy doopravdy. Měli bychom si však spíše říci: Jeho přítomnost teď nemohu dost dobře snést; jeho bytost tak nemůžu zrovna správně vnímat. Musím počkat!

Naše společné hledání ještě vyžaduje, abychom se na konci zabývali otázkou: Kde se my lidé vlastně nacházíme? Chtělo by se nám rychle odpovědět: „Přece zde, na Zemi.“ - Dávají ovšem tato slova zde, na tomto místě, skutečnou odpověď? Při zkoumání prvního smyslu hmatu jsme poukázali na to, že za svůj pocit „bytí zde“, za svůj tělesně ohraničený pocit, vděčíme právě jen hmatu. Samozřejmě za určité pomoci očí. Pak ovšem pojem inkarnace, „být v těle“, platí jen pro tento smyslový orgán.

Teprve když se oprostíme od této hmatové zkušenosti, se dobereme lepší odpovědi. Nejsme přítomni v nějakém vnějším prostoru, ale v určitém vnitřním stavu vědomí, v určité oblasti vědomí. Mluvíme oprávněně o duševním „světě“, nebo o „říši“ ducha. Každý smyslový orgán se v tomto vědomí pohybuje v rámci určité oblasti.

Jako lidské duše s úspěchem využíváme svoji řeč určenou pro běžné životní záležitosti i pro popis vnitřně nás rozechvívajících zážitků. Říkáme pak, že mluvíme „obrazně“ nebo „v přeneseném smyslu“. Naše tělo má určitou velikost. Ale když řekneme: To byl velký člověk, nepoužili jsme k měření žádný vnější metr. To, co jíme, má určitou váhu. Když ale někdo přednese něco závažného, neptáme se, kolik kilo to váží. Dále například: zhltnout knihu nebo učební látku, dvě

proti sobě stojící mínění, stát nad propastí. - Uvědomovat si takové věci je důležité pro postupné překonávání materialismu. A je to nezbytné pro postupné očištění smyslu pro já. Vnímáme, že druhé já stojí naproti nám. Ale toto já samo není tu nebo onde ve vnějším smyslu slova. Neboť to nejpodivuhodnější na tom všem je, že když čtu Homéra, je Homér přítomný zde (ve mně) a já jsem (tam) v Homérovi.

Vraťme se ještě k příkladu „stát nad propastí“. Ten je přeneseném smyslu často skutečnější než v běžném, vnějším. Jako turisté můžeme ovšem vnímat jako velmi silný zážitek i stání nad fyzickou propastí. Vnitřní propast je skutečně propastná. Jiná přirovnání z těch již zmíněných: Bůh Otec s dlouhými vousy, anděl s křídly, Kristus kráčející po vodě, mohou být chápána jen v přeneseném smyslu a ne zevně materiálně.

Od počátku epochy duše vědomé se ocitáme ve světě novým způsobem. Díky objevitelským plavbám se stalo samozřejmým, že všichni lidé na Zemi stojí mezi zemským středem (Země je koule) a nebeským prostorem. Tím začínáme chápat dvě spolu související odpovědnosti: naši vzájemnou odpovědnost jeden za druhého a naši odpovědnost za přírodu, za Matku Zemi. Zárodek a jádro toho všeho, co vyjadřujeme pojmem „křesťanství“, je obsažený v Kristových slovech: „Otče náš, jenž jsi na nebesích“ (BK, Mt 6,9). Není to otec, po kterém jsme zdědili své tělo, ale duchovní otec našeho „já“, které žádný z nás „nemá“, ale kterým „jsme“. To jedinečné, nedědičné. Ideál duchovního bratrství vychází z odpovědnosti vůči Otci, který je osloven v otčenáši, k našemu duchovnímu otci. Úcta a péče o přírodu vychází z odpovědnosti ve vztahu k Matce Zemi, „Matce naší“, duchovní matce nás všech. Protože Země je také duchovní bytost.

Nejnaléhavější volání, po probuzení se jeden pro druhého, najde historicky ve třicátém třetím roce našeho letopočtu, když byl Ježíš Kristus ukřižován společně s dvěma zločinci na Golgotě. Zde je smysl pro já, bytostný smysl, vystaven nejvyšší zkoušce.

Jeden ze zločinců, kteří tam viseli, se mu vysmíval: „Když jsi Mesiáš, zachraň sebe i nás!“

Ten druhý ho však okřikl: „To se ani Boha nebojíš? Máš stejný trest jako on, ale my dostáváme spravedlivou odplatu za své skutky, kdežto tenhle nic zlého neudělal!“

Potom řekl Ježíšovi: „Vzpomeň si na mě, až přijdeš do svého království.“ Ježíš mu odpověděl: „Amen, říkám ti, dnes budeš se mnou v ráji.“

B21, L 23,39-43

Zde je obsažen úkol očistit svůj smysl pro já. Bude to dlouhá cesta: překonat hněv, snést druhého, nést jeho břímě, ulehčit mu, odpustit mu, milovat ho, i když je to nepřítel. Ovšem Kristus v nás nám tuto cestu činí možnou. Neboť jak praví doxologie (chvalořečení), kterou křesťanstvo ze smyslu pro já odpovídá na jemu darovanou motlitbu, *Otčenáš:*

„Neboť tvé je království i moc i sláva, na věky. Amen.“

V tomto kurzu jsme prošli dlouhou řadu smyslových orgánů. V zásadě šlo o vývojovou řadu od hmatu ke smyslu pro já. Hmatem se oddělujeme od svého prapůvodu, vycházíme z ráje, ze zahrady Eden. Smyslem pro já se setkáváme s bratry a sestrami, se kterými máme vybudovat novou kulturu: z nebe sestupující svaté město, Nový Jeruzalém, novou Matku Zemi, nevěstu Kristovu, Beránkovu.